

УДК 338.434

Дадашев Б.А., к.б.н., доцент, Українська академія банківської справи

КРЕДИТНІ КООПЕРАТИВИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті висвітлено проблеми кредитних кооперативів в Україні та шляхи їх розвитку з врахуванням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: сільськогосподарський кооператив, сільськогосподарський товаровиробник, ціновий диспаритет, кредитна кооперація, кооперативний рух, кредитні спілки, кооперативний банк, небанківська кредитна установа.

Перехід до ринкової економіки спричинив радикальні зміни в системі фінансово-кредитного забезпечення агропромислового комплексу України, що зумовлено перетвореннями як безпосередньо в аграрній економіці, так і в банківській системі.

В АПК України ліквідована державна форма власності на землю: реформовані колишні господарські структури на селі (колгоспи і радгоспи), великі підприємства переробної промисловості, створені акціонерні товариства, сільськогосподарські кооперативи, селянські (фермерські) господарства. Цілком природно, що дрібні господарства висувають зовсім інші вимоги до умов одержання кредитів, ніж великі агропромислові підприємства.

Зміни у банківській сфері пов'язані, перш за все, із створенням дворівневої банківської системи і розвитком мережі комерційних банків. В умовах ринкового господарювання комерційні банки оперують уже не державними грошовими ресурсами, а коштами своїх кредиторів. Отже істотно підвищується відповідальність комерційних банків за кредити, які надаються, висуваються підвищені вимоги до відбору позичальників.

Розширення мережі комерційних банків потенційно збільшує можливості одержання кредитів. Однак поки що кредитування сільських товаровиробників пов'язане з великими труднощами.

Використання кредитних ресурсів обмежене рядом об'єктивних факторів: високими процентними ставками за кредит; відсутністю у сільськогосподарського товаровиробника ліквідного забезпечення необхідних кредитів; сезонністю виробництва в аграрному секторі; територіальною відірваністю сільськогосподарських підприємств від фінансово-кредитних закладів; ціновим диспаритетом на продукцію промисловості для села і сільськогосподарські товари. Поки що сільськогосподарські виробники мають можливість одержувати короткострокові позички.

Поряд із зазначеними факторами, на нашу думку, є ще одна серйозна проблема. Це вплив коштів з місцевого обігу сільських територій. За даними Сумського обласного управління статистики, в області в 2000 р. 58 % продукції сільського господарства було вироблено у приватному секторі, при її товарності 20-22 % [4]. Кошти, виручені за цю сільськогосподарську продукцію, розподіляються між великою кількістю сільськогосподарських товаровиробників, при цьому не направляються у виробництво. Значна частина тимчасово вільних

коштів сільського населення акумулюється в Ощадбанку і, як правило, вилучається з грошового обігу цього регіону для використання в інших галузях і сферах діяльності.

Такі грошові накопичення можна розглядати як джерело для кредитування тієї частини сільськогосподарських товаровиробників, які розширяють виробничі обороти і потребують додаткових фінансових ресурсів. Для того, щоб залучити грошові заощадження громадян в господарське виробництво, необхідно шукати нові, нетрадиційні методи вирішення проблеми фінансово-кредитного забезпечення села. Одним із таких методів є відтворення в країні кредитної кооперації, про що свідчить як вітчизняний, так і зарубіжний досвід. Там, де існує дрібнотоварне виробництво, функціонування кредитної кооперації цілком виправдане.

Сільська кредитна кооперація – це найстаріша галузь селянського (фермерського) кооперативного руху, і її розвиток тісно пов'язаний з розвитком інших видів сільськогосподарських кооперативів (переробних, збутових, постачальних, сервісних та ін.).

Поява в середині XIX ст. кооперативної форми економічної діяльності селян (фермерів) була зумовлена об'єктивними потребами економічного і соціального прогресу натурального відсталого сільського господарства в процесі розвитку товарно-грошових відносин, залучення його в систему національного і міжнародного ринку. Розвиток виробництва і підвищення товарності селянських (фермерських) господарств, в першу чергу, залежали від того, наскільки можливим було кредитування. Недоступність його для дрібнотоварного виробництва через низьку економічну потужність і недостатній зв'язок з ринком нормального виробництва була основним стимулом для створення кредитних кооперативів як приватних, які належали безпосередньо сільськогосподарським товаровиробникам кредитних організацій.

Початок масового розвитку сільськогосподарських і кредитних кооперативів був покладений Фрідріхом Вільгельмом Рейфайзенем на рубежі 50-60 рр. XIX ст. в Німеччині, яка по праву вважається батьківщиною кредитної кооперації.

За більш ніж сторічну історію своєї еволюції сільські кредитні кооперативи стали значною і впливовою частиною кредитно-фінансової системи і створили розгалужену мережу своїх кредитно-ощадних і розрахунково-фінансових організацій у

вигляді банків, кас і відділень місцевого, регіонального і центрального рівнів, в тому числі великі центральні банки.

Найбільшого поширення вони набули в Європі і Північній Америці, де створена розгалужена мережа тісно пов'язана між собою філій, яка включає також і великі банківські структури. Нею охоплена переважна частина сільськогосподарських товаровиробників.

Рух кредитних спілок широко розповсюджений у світі. На сьогоднішній день понад 40000 кредитних спілок працюють в 90 країнах і об'єднують майже 100 мільйонів членів. Активи кредитних спілок у світі становлять понад 400 млрд. дол. США.

У Нідерландах в загальному обсязі кредитування аграрного сектора частка кредитних кооперативних структур становить 90 %, у Франції – близько 70 %, в Японії – близько 50 %, в США – 26 %, у Швеції, Фінляндії, Португалії, Австрії, Італії, Греції – від 30 до 50 %. У деяких із цих країн у результаті діяльності кредитних кооперативів виникли кооперативні банки, які входять до складу провідних банківських структур цих країн, що набули міжнародного визнання. Це – Рабобанк (Нідерланди), Креді Агріколь (Франція), Норінчукін банк (Японія), Дойче Геноссеншадт банк (Німеччина), система фермерського кредиту (США). Кредитні банки можуть надавати послуги значно більшій кількості клієнтів, ніж кількість їх членів. Вони стали відомими представниками міжнародного кредиту [1].

В 90-х роках почалося відродження кредитної кооперативної діяльності в колишніх соціалістичних країнах. Так, у Польщі частка кооперативів на ринку кредитів становить 10 %, в Угорщині – 15 %. Відбувається активний процес відновлення і роздержавлення кредитних кооперативних організацій в Китаї і Румунії. В Болгарії створена національна спілка кредитних кооперативів [3].

Відтворення системи кооперативного кредиту з різною інтенсивністю відбувається і в країнах колишнього СРСР. В Молдавії протягом останніх чотирьох років створена мережа, до якої входять більше 50 кредитних кооперативів. В Росії на 1 січня 1998 р. в рамках Ліги кредитних спілок Всеросійського товариства споживачів зареєстровано 314 кредитних спілок. Тільки у Волгоградській області нині діють 22 районні (місцеві) кредитні кооперативи, які об'єднують більше 600 селянських господарств. Протягом 1998 р. вони надали кредити майже 280 сільськогосподарським товаровиробникам на загальну суму 3600 тис. крб. Створюються кредитні кооперативи також у Грузії, Вірменії, в країнах Прибалтики. В Молдавії і Литві прийняті закони про кредитні кооперативи [1].

В Україні кредитні спілки теж є невід'ємною частиною соціально-економічної системи держави. Перші кредитні спілки в Україні були створені у 1992 р. На сьогодні існує вже понад 400 таких організацій. Членами кредитних спілок стали понад 50 тисяч українських громадян.

Поширенню та зміцненню руху кредитних спілок, а також збільшенню кількості цих соціально-фінансових інституцій великою мірою сприяв Указ

Президента України за № 377 від 20 вересня 1993 р. “Про Тимчасове положення про кредитні спілки в Україні”.

У 1994 р. кредитні спілки об'єдналися і утворили Національну Асоціацію кредитних спілок України (НАКСУ). Нині до складу Асоціації входить 72 кредитні спілки із 19 областей України та Республіки Крим. Вони об'єднують майже 40 тисяч громадян і мають у своїх активах понад 8 млн. грн.

Аналітичні дослідження, які здійснюють фахівці НАКСУ, свідчать про те, що швидкий розвиток руху кредитних спілок в Україні обумовлений, з одного боку, зацікавленістю громадян щодо надійного вкладання власних заощаджень, а з іншого – реальною можливістю отримання кредиту на прийнятних для пересічних громадян умовах. Таких послуг на фінансовому ринку України, крім кредитної спілки, реально не надає жодна інша фінансова інституція.

Кредитними спілками, що входять до НАКСУ, були надані позички понад 25000 членам кредитних спілок. Лише протягом 1998 р. члени кредитних спілок, за підрахунками Асоціації, отримали позичок на суму понад 20 млн. грн. Більшість позичок були споживчими і надавалися, в основному, для задоволення першочергових життєвих потреб.

Останнім часом помітною стала тенденція збільшення частки позичок, які надаються для розвитку приватного підприємництва. Часто позичка кредитної спілки стає тим стартовим капіталом, завдяки якому людина може започаткувати власну справу, поповнити оборотні кошти на вже працюючому підприємстві та у фермерському господарстві. Позички кредитної спілки нерідко використовуються позичальниками для придбання технологічних ліній і нового обладнання. Поки що питома вага таких позичок становить усього 16-20 % від загальної кількості, та в цих позичках вже на сьогодні задіяно майже 70 % від усіх кредитних ресурсів спілок [2].

За умов переходу України до ринкової економіки кредитні спілки не тільки задовольняють потреби громадян, і, в першу чергу, соціально незахищених, у необхідних фінансових послугах, але й стають додатковим стимулом для розвитку малого підприємництва за рахунок мобілізації коштів населення та спрямування їх на реалізацію підприємницьких намірів.

Проте в кредитній кооперації України є немало проблем. Процес розвитку кредитних кооперативів відбувається дуже нерівномірно в різних регіонах. Більше кредитних кооперативів нині створено в містах, ніж на селі, в багатьох регіонах нашої країни кредитній кооперації не приділяється належна увага. В результаті цього кредитних кооперативів, які здійснюють діяльність, небагато. Потреби селянських (фермерських) господарств вони задовольняють тільки частково.

Певні проблеми є в законодавстві. Хоча основним завданням держави, особливо в перехідний період, є створення нормативно-законодавчої бази і контроль за відповідним виконанням правових актів. В Законі України “Про сільськогосподарську кооперацію”

запропоновані уніфіковані принципи функціонування всіх форм сільськогосподарських кооперативів. В той же час кредитні кооперативи мають немало специфічних особливостей, і принципи їх організації та функціонування повинні бути відмінними від принципів функціонування кооперативів в інших сферах діяльності.

Сприяння розвитку кредитних кооперативів в сільській місцевості визначалося як пріоритетний напрямок в багатьох державних програмах. Але все це мало тільки декларативний характер. Правовий статус і основи діяльності кредитних кооперативів розглядаються в цілому ряді правових документів, і в жодному з них не узаконені кредитні кооперативи як особливий вид небанківської кредитної установи; із зазначенням специфічних завдань, які вона могла б вирішувати. Не відображена в цих документах і специфіка кредитних кооперативів, а також відмінність від виробничих і обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів, з одного боку, і банківських установ, з іншого.

Виходячи із вищезазначеного, правомірно запропонувати таку послідовність етапів розвитку сільськогосподарської кредитної кооперації в сучасній Україні:

Необхідно формувати низову мережу системи кредитної кооперації – кредитні кооперативи.

В міру розвитку мережі низових кредитних кооперативів створюватимуться їх регіональні об'єднання як кредитні спілки.

Розвиток регіональних спілок кредитної кооперації в Україні сприятиме створенню центрального кооперативного банку – фінансового центру не тільки кредитної, але й всеукраїнської кооперації.

Отже, в Україні буде створена типова для зарубіжних країн система кредитної кооперації. Держава повинна забезпечити сприятливі умови для її функціонування. При цьому можливості ринкової саморегуляції системи будуть пов'язані з максимальним врахуванням інтересів її членів.

Список літератури

- Буздалов И.Н., Кресникова Н.И. и др. Аграрная реформа в России: концепции, опыт, перспективы // Научные труды ВИАПИ РАСХН. – М. – 2000. – № 4. – С. 327-354.
- Гончаренко В.В. Кредитна кооперація. – К., 1998. – С. 228-282.
- Мартынов В.Д. Международный опыт развития сети сельских кредитных кооперативов // Рыночная трансформация сельского хозяйства: десятилетний опыт и перспективы. – М., 2000. – С. 166-167.
- Статистичний бюлетень за 2000 р. – Суми, 2000. – С. 68-88.

Summary

In the article the problems of credit cooperatives and ways of their development, talking into account foreign experience are highlighted.